

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПАНЧЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК [94(410):94(73)]:327«1979/1990»

**ІСТОРИЯ І ПРАКТИКА НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США ЧАСІВ
УРЯДІВ
М.ТЕТЧЕР ТА Р.РЕЙГАНА**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Гончар Борис Михайлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних
країн

Офіційні опоненти: доктор історичних наук,
Яковенко Наталія Леонідівна,
професор кафедри міжнародних організацій і
дипломатичної служби
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

кандидат історичних наук,
Орлик Вікторія Володимирівна,
головний консультант відділу глобальної
безпеки та європейської інтеграції
Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Захист відбудеться «9» червня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано « 8 » травня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Козакевич Г.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації - 231 сторінка, у тому числі основного тексту 212 сторінки, список використаних джерел та літератури – 19 сторінок (289 найменувань).

Актуальність теми дослідження. Важливість даної теми обумовлена кількома чинниками. По-перше, нагальною потребою вивчення історичного та політичного підґрунтя розвитку та практичного досвіду втілення теорії неоконсерватизму найбільш успішними країнами світу – США та Великою Британією. Ідеологічна концепція неоконсерватизму була сприйнята більшістю суспільства, а практична реалізація змінила соціальний фон, настрої як англійців, так і американців. Неоконсервативні уряди цих країн провели реформи в усіх сферах діяльності суспільства, надбання яких потребують ретельного аналізу та глибокого вивчення, а набутий досвід вартий уваги з боку неоконсервативних сил України. По-друге, вивчення теорії та практики неоконсерваторів Великої Британії та США застерігає також від повторення ряду помилок, прорахунків. Це приклад ідейно-політичної консолідації суспільства для досягнення високих результатів розвитку економіки, соціальної сфери, в утвердженні самоідентифікації нації. По-третє, порівняльний аналіз діяльності неоконсервативних урядів Маргарет Тетчер та Рональда Рейгана в історичній науці досі не проводився і не отримав належного висвітлення в наявній літературі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною планової наукової теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Історія формування і розвитку Української держави» (Державний реєстраційний номер 01 БФ046-01) і зокрема її підрозділу «Міжнародні чинники українського державотворення (середина XVIII – початок XXI ст.).

Об'єктом дослідження є суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток Великої Британії та США у 80 - ті роки XX століття, політика урядів М.Тетчер та Р.Рейгана.

Предметом дослідження є історія виникнення та формування теорії неоконсерватизму, практичне втілення неоконсервативних принципів у соціально-економічній та зовнішньополітичній діяльності Великої Британії та США урядами прем'єр-міністра М.Тетчер та адміністраціями президента Р.Рональда у 80- ті роки XX століття.

Мета дослідження - дослідити теоретичні засади неоконсервативної ідеології у Великій Британії і США, розкрити процес практичної реалізації неоконсервативної ідеології часів діяльності урядів прем'єр-міністра Маргарет Тетчер (Велика Британія) та адміністрацій президента Рональда Рейгана (США) у соціально-економічній та зовнішньополітичній сферах.

Для реалізації мети дослідження визначені такі **завдання**:

- проаналізувати джерельну базу дослідження та стан наукового розроблення теми;
- простежити процес еволюції консервативної ідеології від окремих теоретичних положень до основоположної ідеології у Великій Британії та США;
- дослідити теоретичні засади неоконсервативної ідеології у Великій Британії та США;
- з'ясувати спільне та відмінне в історичному розвитку консервативної та неоконсервативної ідеологій у Великій Британії та США;
- розглянути практичне втілення ідей неоконсерватизму в соціально-економічному житті Великої Британії та США у 80-ті роки XX століття – тетчеризм (Велика Британія), рейганоміка (США);
- дослідити спільні та відмінні риси політики тетчеризму і політики рейганоміки;
- висвітлити зовнішньополітичну концепцію неоконсервативної ідеології за часів прем'єрства М.Тетчер та президентства Р.Рейгана;
- з'ясувати характер союзницьких відносин між Великою Британією та США.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності та системності, а також загальнонаукові та історичні методи наукового пізнання. Складність, багатовимірність проблеми зумовили застосування системи методів, прийомів, що забезпечують цілісний підхід до

вирішення наукової проблеми, пов'язаної з вивченням історії неоконсерватизму та його практикою.

Пріоритетне місце в дослідженні історії консервативних традицій Великої Британії та США зайняв системний метод, що дозволив встановити не тільки об'єктивні зв'язки, закономірності розвитку теорії і практики неоконсерватизму, але проаналізувати розвиток усіх складових суспільно-політичного життя, внутрішньої та зовнішньої політики урядів М.Тетчер і Р.Рейгана.

Синхронний та діахронний методи надали можливості простежити досить суперечливий і еволюційний розвиток консервативної думки у Великій Британії та США, виокремити процес уточнення ідей відповідно до часу, до ситуації, до міжнародних подій, які б збагачували форми пропаганди та поширення цих ідей.

Використання в роботі порівняльного методу дало змогу зіставити однотипні ідеологічні явища у двох провідних країнах світу - у Великій Британії та США, їх практичне втілення з метою виявлення спільних та специфічних рис, виділення причин, умов більш ефективних форм організації діяльності суспільства.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з кінця 1970-х рр. до кінця 1980-х рр. Нижня межа дослідження - 1979 рік, це рік приходу до влади неоконсервативного уряду М.Тетчер у Великій Британії та у 1981 році адміністрації Р.Рейгана. Верхня – загострення ситуації у Великій Британії, пов'язаною з відставкою з посади прем'єр-міністра М.Тетчер у 1990 році та закінчення другого терміну президентства Р.Рейгана в США – 1989р. Для відображення повноти історичних подій автор виходить за встановлені хронологічні межі, зокрема простежує історію розвитку консерватизму впродовж трьох століть, а також історію виникнення та формування неоконсерватизму у Великій Британії та США у 1980-ті роки ХХ ст.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у праці комплексно досліджена історія появи ідеології «неоконсерватизм» у суспільно-політичному житті Великої Британії і США. Узагальнені знання еволюції теоретичних засад британського та американського неоконсерватизму. Поглиблені знання з проблем практичного втілення неоконсервативних ідей у всі сфери діяльності Великої Британії та США. Висвітлено проблеми політики «тетчеризму та «рейганоміки». Уточнено роль лідерів цих країн Маргарет Тетчер та Рональда Рейгана в історії, процесі формування та практичного втілення неоконсервативних ідей. Досліджено соціально-економічний та зовнішньополітичний напрями діяльності урядів М.Тетчер та Р.Рейгана.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення дисертаційної роботи, її висновки розкривають закономірності еволюції консервативної думки у Великій Британії та США, підтверджуючи особливості історичного розвитку цих країн, культуру народів, їх ментальність, традиції, що дає можливість з'ясувати мотиви внутрішньої політики та зовнішньополітичної стратегії, а знання про це можуть допомогти в діяльності політичних партій України, у виборі їх програмних шляхів, у визначенні ідеологічних принципів, в умінні поєднувати теоретичні пошуки з практичною діяльністю для підвищення економічного, соціального рівнів життя в Україні.

Дослідження слугує матеріалом для розроблення нормативних курсів новітньої історії країн Західної Європи і Америки. Результати дослідження можуть бути використані дослідниками для підготовки узагальнюючих праць з історії міжнародних відносин та зовнішньої політики Великої Британії, США, з історії консерватизму та неоконсерватизму, з історії соціально-економічного розвитку Великої Британії та США.

Апробація результатів дисертації. Основні результати роботи пройшли апробацію і були оприлюднені у виступах на міжнародних і республіканських наукових конференціях, у тому числі на Науково-теоретичній конференції викладачів, співробітників, аспірантів та студентів СумДУ з соціально-гуманітарних проблем (Суми, 1995), Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманізація вищої освіти: філософські виміри» (Суми, 1996), Міжнародній науковій конференції «Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними» (Суми, 2006), Міжнародній науковій конференції «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008).

Публікації. Основні положення дисертації і результати дослідження відображені автором у 4

статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, затверджених ВАКом України, та у 4-х інших наукових виданнях і публікаціях матеріалів дослідження на наукових конференціях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Джерельна база дослідження та історіографія проблеми» проаналізовано джерельну базу та історіографію з даної теми.

Джерельною базою дисертації є офіційні документи та матеріали законодавчої та виконавчої влади Великої Британії та США, офіційні документи політичних партій Великої Британії та США, документи міжнародних організацій, матеріали виступів та дискусій в Конгресі США, парламентських дебатів Великої Британії, офіційні виступи, промови, прес-конференції, інтерв'ю провідних політичних лідерів, зокрема прем'єр-міністра Великої Британії Маргарет Тетчер та президента США Рональда Рейгана, а також мемуарна література. Цінним джерелом інформації стала періодична преса, статистична та довідкова література.

Серед офіційних документів виконавчої влади Великої Британії та США слід виділити економічні звіти адміністрацій Р. Рейгана та звіти, бюджети британського уряду М.Тетчер, що найбільш повно і реально засвідчують плани та перспективи реалізації неоконсервативної ідеології у Великій Британії та США, а також містять багатий фактичний матеріал соціально-економічного становища суспільства обох країн у 80-і роки ХХ століття. Відновити більш повну картину внутрішньополітичного життя країни допоміг аналіз полеміки, що відбувалась у законодавчих органах Великої Британії (парламент) та США (Конгрес).

Процес появи, формування програм практичного втілення неоконсервативної ідеології у Великій Британії та США відстежувався на основі партійних та політичних документів, офіційних доповідей, виступів представників консервативної партії (Велика Британія) та Республіканської партії (США). Для аналізу політичних процесів Великої Британії важливе значення мали передвиборчі Маніфести консервативної партії.¹ Ці документи дозволяли ознайомитися з еволюцією поглядів консервативної партії Великої Британії і потребами британського суспільства. Програма втілення в життя неоконсервативної ідеології, яка отримала назву тетчеризм, представлена документами Консервативної партії: «Правий погляд» та «Правий погляд на економіку»², що задекларували економічні реформи Британії.

Широке коло проблем неоконсерватизму, напрями його практичного втілення в життя Великої Британії відображають виступи, доповіді, прес-конференції, інтерв'ю прем'єр-міністра Великої Британії М.Тетчер з 1979 року по 1990 рік. Її виступи є важливим джерелом інформації щодо політики тетчеризму, внутрішньої соціально-економічної політики урядів партії торі та зовнішньополітичних аспектів неоконсерватизму.

Пріоритетним джерелом аналізу втілення в життя США неоконсервативних ідей стали документи Конгресу, а також виступи президента США у 1980-1988 роках Р.Рейгана.³

Для висвітлення особливих відносин між неоконсервативними урядами Великої Британії та США в дисертації використовувалося листування між М.Тетчер та Р.Рейганом з приводу багатьох проблем зовнішньої політики обох країн. Розумінню окремих аспектів міжнародного становища США сприяв аналіз міжнародних договорів та декларацій.

Для розкриття теми дослідження використовувалась мемуарна література політичних діячів того часу, насамперед М.Тетчер⁴ та Р.Рейгана⁵. Праці М.Тетчер висвітлюють питання щодо ухвалення тих чи інших рішень під час змін у британському суспільстві 70-90-х років ХХ століття і допомагають зрозуміти їх ідеологічне підґрунтя. В промовах М.Тетчер, мемуарах «Роки на

¹The Next Move Forward. The Conservative Manifesto. – London., 1987.

²Conservative policy statement. The Right Approach. – 1976. – 4 Oct. – Режим доступу до ел. ресурсу: <http://www.margaretthatcher.org/archive/http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=109439>; Conservative policy statement. The Right Approach to the Economy. – 1977. – 17 Aug. - Режим доступу до ел. ресурсу: <http://www.margaretthatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=110203>.

³ Рейган Р. Откровенно говоря: Избранные речи. - Москва, 1990.

⁴Тетчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. - Москва, 2005.

⁵ Рейган Р. Жизнь по-американски. - Москва, 1992.

Даунінг Стріт» на глибинному філософському, моральному, релігійному рівнях викладається переконання автора в правомірності ідей неоконсерватизму, відчувається воля, з якою М.Тетчер з 1979 по 1990 роки впроваджувала ці ідеї в життя не тільки Великої Британії в цілому, але й в життя, у психологію кожного британця. «Шлях до влади» - це вже мемуари про її приватне життя, а в мемуарах «Мистецтво керування державою. Стратегії мінливого світу» висловлюються міркування про будову всього світу з позицій неоконсерватора.

Цікавий матеріал містять мемуари Р.Рейгана «Відверто говорячи...», «Життя по-американськи», які разом з іншими документами адміністрації Р.Рейгана збагачують фактичний матеріал про ухвалення важливих для американської історії рішень.

Мемуари послів СРСР у Великій Британії та США В.І.Попова, Л.М.Замятіна та А.Ф.Добриніна, посла США в СРСР Дж.Метлока дають детальну інформацію для аналізу зовнішньої політики урядів М.Тетчер та Р.Рейгана.

Використання різноманітних за формою та змістом джерел дозволило ретельно і докладно проаналізувати вироблення і реалізацію неоконсервативної політики урядів М.Тетчер та Р.Рейгана у 80-х роках ХХ століття.

Для дослідження *теоретичних та ідеологічних засад* неоконсерватизму, тетчеризму та рейганоміки використовувалися праці Д.Хьюма, Е.Берка, Р.Чоета, А.Алісона, Р.Пілла, Б.Дізраелі, У.Черчілля.

До джерел, що дали можливість уявити та простежити процес розвитку та становлення консервативної ідеології, відносять промови, заяви, листи, статті видатних діячів англійської історії, фрагменти яких зібрані в антології англійського дослідника О'Гармана «Британський консерватизм. Консервативна думка від Берка до Тетчер»⁶.

Розвиток американського консерватизму досліджувався на базі праць засновників цієї політичної течії США Д.Адамса, Дж. Медісона, А.Гамільтона.

Дослідження теоретичних та ідеологічних засад британського та американського неоконсерватизму ґрунтувалось на працях відомих діячів Великої Британії та США Л.Страуса, У.Черчілля, І.Крістола. Саме їх наукові та політичні уподобання вплинули на подальший розвиток неоконсервативної ідеології.

Вивчення теоретичних засад тетчеризму та рейганоміки було б неможливим без опрацювання фундаментальних праць Нобелівських лауреатів Ф.Хайека⁷ та М.Фрідмана⁸, чий теоретичні узагальнення було покладено в основу програми неоконсервативних реформ.

Історіографію проблеми представлено дослідженнями американських та англійських істориків, працями істориків радянських часів, новітніми працями українських та російських учених.

Британські дослідження з питань теорії консерватизму та неоконсерватизму, тетчеризму численні та різноманітні. Це широке коло фундаментальних досліджень та аналітичних статей. Змістовний аналіз неоконсерватизму та тетчеризму характерний для праць І.Гріна, Е. Еванса, Ш.Летвіна, П.Керра.

Політичні та ідеологічні аспекти консерватизму та неоконсерватизму у США, історії його виникнення та формування розкривають праці Р.Кірка, Л.Харца, Д.Бурстіна, А.Блума⁹.

Роботи фахівців у сфері зовнішньополітичної діяльності США С.Хантінгтона¹⁰, Р.Такера¹¹ дають можливість визначити пріоритети зовнішньої політики США у 80-ті роки ХХ століття.

Окремі аспекти консерватизму, неоконсерватизму, його практичної реалізації у вигляді тетчеризму та рейганоміки знайшли відображення у працях радянських істориків, що базуються на широкій джерельній базі, але їх характерною рисою є негативна оцінка, надмірне ідеологічне

⁶ O'Gorman F. British Conservatism. Conservative: Thought from Burk to Thatcher. - London, New York, 1986.

⁷ Хайек Ф. Дорога к рабству // Вопросы философии. - 1990. - №10-12.

⁸ Friedman M. Capitalism and Freedom. - Chicago, 1962.

⁹ Kirk R. The conservative mind, from Burke to Eliot. - Chicago, 1960.; Харц Л. Либеральная традиция в Америке. - Москва, 1993; Boorstin D. The Americans, the colonial experience. - New York, 1964; Bloom A. The Closing of the American Mind. - New York, 1987.

¹⁰ Huntington S. The Clash of Civilizations? / Foreign Affairs. - Summer. - 1993.

¹¹ Tucker R. Intervention and the Reagan Doctrine. - New York, 1985.

ставлення як до ідеології неоконсерватизму, так і до діяльності урядів М.Тетчер та Р.Рейгана. Заслуговують уваги фундаментальні дослідження ідеології американського консерватизму, неоконсерватизму московського науковця О.Ю.Мельвіля¹².

Деякі проблеми неоконсерватизму Великої Британії та США розглядаються українським вченим. Зокрема, серед ґрунтовних досліджень зовнішньополітичної концепції неоконсервативного уряду М.Тетчер, історії виникнення та формування особливих відносин між США та Великою Британією, концептуального розвитку відносин Великої Британії та Європейського співтовариства варто виділити наукову працю Н.Л.Яковенко «Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на Європейське лідерство».¹³

Неоконсервативна стратегія та реформаторська діяльність М.Тетчер, проблема впровадження монетаристських реформ в соціально-економічне життя Великої Британії стали предметом дослідження сучасного українського історика О.С.Черевко. Проблеми зовнішньої політики США, Великої Британії досліджені у роботах українських вчених В.В.Копійки, В.Ю. Крушинського та інших.

У другому розділі «**Неоконсерватизм у Великій Британії та США у 70-80-х рр. XX ст. як видозміна традиційного консерватизму: концептуальні витoki**» аналізується процес еволюції консервативної ідеології, що стала базою та фундаментом для виникнення неоконсерватизму, проводиться порівняльний аналіз британської та американської модифікацій як консервативної, так і неоконсервативної ідеології.

У підрозділі 2.1 «*Еволюція ідеології консерватизму у Великій Британії до неоконсерватизму*» висвітлено історію консервативної ідеології Великої Британії та її еволюцію у неоконсервативну. Консервативна ідеологія була започаткована у XVIII столітті і її історичний розвиток відбувався впродовж трьох століть. З самого початку базовими принципами стали повага до Конституції країни, непорушність державних інституцій, релігійність. Саме ці положення будуть наявними в ідеології консерваторів усіх часів. У XX ст. відбувається оновлення консерватизму і з'являється неоконсервативна ідеологія.

У підрозділі 2.2 «*Зародження неоконсерватизму у США та його еволюція*» показано, що у Сполучених Штатах Америки консервативна ідеологія об'єднувала кілька теорій: індивідуалізм, соціал-дарвінізм, натуралізм, патерналізм, новий гуманізм, елітизм, соціальний консерватизм. Кожний різновид додав свого до консервативної ідеології, постійно збагачуючи її. В другій половині XX століття відбулося оновлення консервативної ідеології, пов'язане з якісно новим етапом розвитку ідейно-політичних процесів у житті США. Ідеологія, що відповідала їх інтересам, отримала назву – неоконсерватизм.

Неоконсерватизм – це складний конгломерат ідей, методів, уявлень, підходів до вирішення проблем, що виник на базі ідеології консерватизму, а також неолібералізму (економічна складова неоконсерватизму), мав жорстку зовнішньополітичну концепцію, спрямовану на світове лідерство, орієнтувався на пріоритет інтересів правлячої еліти в економічному внутрішньому житті країни та світове економічне лідерство. Кредо неоконсерватизму в економіці – заміна реформістської моделі розвитку монетаристською моделлю, орієнтованою на звільнення приватного капіталу від надмірного державного втручання, всебічне стимулювання ринкових відносин, приватного підприємництва. У соціальній сфері – більш гнучкий ліберально-реформістський курс поступився місцем жорсткій економії, скороченню соціальних витрат, антиегалітарним тенденціям. Неоконсерватизм ставить завдання забезпечення традиційних морально-політичних цінностей через розвиток суспільства і збалансованість відносин суспільства з природою.

У підрозділі 2.3 «*Спільне і відмінне в ідеології неоконсерватизму у Великій Британії та США*» розглядаються спільне та специфічне в розвитку ідеології неоконсерватизму цих країн. Американський неоконсерватизм поєднував в собі ідеї про виключність, світове лідерство США, що розвивалися впродовж усієї історії консерватизму, економічні ідеї неолібералізму та індивідуалізму, силові підходи до вирішення зовнішньополітичних питань, активний

¹² Мельвиль А.Ю. США-сдвиг вправо? Консерватизм в идейно-политической жизни США 80-х годов. - Москва, 1986.

¹³ Яковенко Н.Л. «Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на Європейське лідерство»: Монографія. - Київ, 2003.

антикомунізм.

Британський неоконсерватизм, на відміну від американського, не мав таких претензій на світову гегемонію, але проголошував поширення цінностей західного світу в інших країнах. Наступною відміною британської модифікації неоконсерватизму стала розроблена економічна складова, що передбачала реформування всіх ділянок соціально-економічного життя країни.

Таким чином, для неоконсервативної ідеології США характерним був акцент на політичній складовій ідеології, а для неоконсерватизму Великої Британії – на економічній.

Спільним у британському та американському неоконсерватизму було: по-перше, збіг поглядів на світовий устрій, економічну та зовнішню політику. По-друге, прагматизм запропонованих суспільству зовнішньополітичних та соціально-економічних принципів та цінностей.

За результатами аналізу зародження, розвитку неоконсерватизму у Великій Британії та США встановлено, що в цих процесах мали місце як розбіжності, так і багато спільного. Специфіка обох модифікацій ідеології демонструє глибину і самостійність неоконсервативної ідеології.

У третьому розділі **«Неоконсерватизм у соціально-економічному житті Великої Британії та США»** висвітлено процес практичного втілення неоконсервативних ідей в життя суспільств Великої Британії та США у 80-х роках ХХ століття. У Великій Британії комплекс соціально-економічних заходів щодо реалізації неоконсервативної ідеології отримав назву «тетчеризм» за прізвищем прем'єр-міністра М.Тетчер, а в США - «рейганоміка» - за прізвищем президента Р.Рейгана.

Підрозділ 3.1. «Практичне втілення ідей неоконсерватизму у внутрішній політиці уряду М.Тетчер» присвячено розгляду та аналізу політики «тетчеризму». Тетчеризм – це соціально-економічна політика урядів М.Тетчер щодо реалізації неоконсервативної ідеології у Великій Британії. Відбувалася в інтересах перш за все правлячої політичної та економічної еліти країни під гаслом знищення утриманських настроїв в суспільстві та надання свободи індивідууму.

Основними напрямками реалізації політики тетчеризму стали: програма денационалізації економіки країни та передавання цілих галузей в приватні руки, стимулювання бізнесу (дрібний та середній). Реформа податкової системи - скорочення податків для всіх верств населення. Реалізація нової житлової політики, що скорочувала відсоток муніципального житла і збільшувала відсоток приватного сектора, підвищення цін на житло. Для підтримки приватного сектора житлового ринку були розроблені програми кредитування для різних прошарків населення, перш за все для середнього класу, а також особливий акцент було зроблено на пільгове кредитування молодих сімей. Здійснювалася жорстка політика щодо профспілок. Скорочувалися витрати на соціальні програми, на освіту, пенсійне та медичне забезпечення, а також реформування джерел фінансування соціальних програм.

У підрозділі 3.2 «Неоконсервативна практика адміністрації Р.Рейгана у внутрішній політиці» охарактеризовано внутрішню політику адміністрації Р.Рейгана, «рейганоміку». Рейганоміка – соціально-економічна політика адміністрацій Р.Рейгана у США щодо реалізації неоконсервативної ідеології. На відміну від тетчеризму не мала такої розробленої соціально-економічної програми реформування суспільства. Реалізувалась на таких напрямках: реформування податкової системи у бік зниження податків, насамперед для великого бізнесу. Скорочення державних соціальних витрат та бюджетних програм, обмеження фінансування освітянських програм, реформування медичного страхування та надання послуг на ринку охорони здоров'я, пенсійна реформа – скорочення виплат та скорочення програм фінансування пільгових категорій населення.

Підрозділ 3.3 «Порівняльний аналіз внутрішньої політики М.Тетчер і Р.Рейгана». Маючи міцне ідеологічне підґрунтя, політика неоконсерваторів Великої Британії та США мала багато спільного. Базувалася на жорсткому економічному прагматизмі: зниження податків для великих корпорацій, мінімізація функцій держави, скорочення соціальних програм, проведення приватизації. Поряд з цим проголошувалося обмеження контролюючих функцій держави над індивідом, що передбачало обмеження контролю держави у сфері освіти, охорони здоров'я, житловій політиці, тобто скорочення або припинення фінансування освітянських, медичних програм, соціальних програм для пенсіонерів і незахищених прошарків суспільства. Неоконсерватори аргументували це тим, що коли держава бере на себе керівні і контролюючі

функції в житті особи, вона тим самим йде проти природи людини, знищує її ініціативність, активність, позбавляє її тим самим багатьох благ, які вона змогла б досягти за відсутності протекторату держави.

Практичне втілення ідеології неоконсерватизму змінило структуру суспільств, що виявилось в зростанні та формуванні середнього класу, класу власників, який став важливим ресурсом для підтримки політики М.Тетчер та Р.Рейгана.

Четвертий розділ **«Зовнішньополітичний аспект неоконсервативної практики у Великій Британії та США»** присвячений дослідженню зовнішньої політики неоконсервативних урядів у 80-х роках ХХ століття, аналізу сутності «особливих» відносин між Великою Британією і США у цей період.

Підрозділ 4.1 «Пріоритетні напрямки зовнішньої політики М.Тетчер» висвітлює пріоритети зовнішньої політики Великої Британії часів М.Тетчер, що має кілька напрямів: відносини з Європейським Економічним Співтовариством, відносини з СРСР та «особливі відносини» з США.

Щодо Європейського Співтовариства М.Тетчер опрацювала та реалізовувала свій варіант європейської інтеграції зі збереженням національної самостійності Великої Британії в усіх сферах діяльності ЄЕС, закладаючи в основу співіснування держав один із головних принципів неоконсерватизму – унікальність і самотність кожного індивідуума.

В англійсько-радянських відносинах М.Тетчер завжди був притаманний крайній антикомунізм, і до 1983 р. в її виступах, промовах звучали жорсткі антирадянські випадки, але коли М.Тетчер залишилася на другий термін, тональність її промов пом'якшала: вона зрозуміла необхідність змінити тактику у відносинах з СРСР, що зайвий раз підтвердило реалізм і гнучкість політики М.Тетчер. Значно вплинули на взаємини між СРСР і Великою Британією справили радикальні зміни в Радянському Союзі, що розпочалися з приходом до влади М.Горбачова. Головним же досягненням у напрямі взаємин з СРСР стала перемога у холодній війні, яку вона вважала війною за свободу, правду, справедливість.

М.Тетчер вважала перемогу в холодній війні досягненням умілої політики Р.Рейгана. За часів її прем'єрства «особливі відносини» між Великою Британією та США продовжили свій розвиток. Доказом цього стала участь Великої Британії та США у військових конфліктах: конфлікт Великобританії з Аргентиною через Фолклендські острови у 1982 р., конфлікт 1983р. між США та Гренадою, конфлікт США з Лівією у 1986р.

Підрозділ 4.2 «Неоконсерватизм у зовнішній політиці Р.Рейгана» розглядає зовнішньополітичну діяльність неоконсервативної адміністрації Р.Рейгана, що у порівнянні із зовнішньополітичною діяльністю Великої Британії була набагато активніша, масштабніша, більш багатопланова й результативніша. Серед пріоритетних для адміністрації Рейгана напрямів зовнішньої політики були відносини з СРСР, Європою та Великою Британією, країнами «третього світу» та Японією. Зовнішньополітична концепція неоконсерваторів - доктрина Рейгана - базувалася на трьох складових: антикомунізм, впевненість у своїй світовій гегемонії, впровадження своїх уявлень про демократичний устрій, свого способу життя в інші країни.

Виходячи з цього, особлива увага приділялася відносинам з СРСР, які були фундаментом іншої системи цінностей, а також великим ринком збуту для американського бізнесу. Метою неоконсервативної адміністрації було руйнування країни з комуністичною ідеологією. На цьому напрямі США отримали перемогу.

Відносини США та ЄС були зразком конвергенції поглядів щодо ідеї безпеки регіону. Фундаментом, що об'єднував США та країни Європи, став Північно-Атлантичний військовий блок (НАТО).

Вся політика США відносно країн третього світу (Африка, Близький Схід, Латинська Америка) була пронизана ідеологічним переконанням у необхідності привнесення американських поглядів та способу життя в ці країни – реалізації третьої складової доктрини Рейгана.

Підрозділ 4.3 «Особливості союзницьких відносин неоконсервативних урядів М.Тетчер і Р.Рейгана» висвітлює історію розвитку специфічних взаємовідносин між Великою Британією та США, досліджує напрями співпраці цих країн у 80-х роках ХХ ст. та підходить до вирішення зовнішньополітичних проблем. Головною ж особливістю неоконсервативного підходу урядів

М.Тетчер та адміністрації Р.Рейгана у зовнішній політиці 70-80-х років ХХ століття стало вирішення міжнародних проблем силовими методами.

У **Висновках** підсумовані основні результати дослідження, що виносяться на захист:

- З'ясовано, що визначена тема достатньою мірою не досліджена. Наявні зарубіжні та вітчизняні праці здебільшого не мають узагальнюючого характеру, відображають лише окремі аспекти теми, не розглядають процес реалізації неоконсервативної ідеології крізь призму порівняння політики і практики двох провідних країн світу - Великої Британії та США. Джерельна база з обраної теми є досить різноплановою та репрезентативною, що дозволяє достатньо повно й об'єктивно дослідити засоби та результати практичного втілення в життя неоконсервативної ідеології урядами М.Тетчер та адміністраціями Р.Рейгана. Для вивчення програми реалізації неоконсервативної ідеології було проаналізовано праці діячів Великої Британії та США, досліджено теоретичні, ідеологічні засади британського та американського консерватизму і неоконсерватизму.

- Встановлено, що процес еволюції консерватизму Великої Британії став прикладом поступового та чіткого розвитку уявлень про людське суспільство, що впродовж століть збагачувало теоретичну базу, вбираючи нові постулати. Дослідження історії британського консерватизму виявило такі його особливості, як прагматизм, гнучкість, високу ступінь ідеологізованості, бажання бути ідеологією правлячих кіл, при цьому здатність зберігати незмінними свої основні положення, наявність постійного інтересу з боку дослідників до консерватизму.

- З'ясовано, що зародження американської консервативної ідеології збіглося з американською революцією і війною за незалежність. У ХХ столітті американський консерватизм сприймався суспільством не тільки як конгломерат консервативних теорій (індивідуалізм, соціал-дарвінізм, елітизм, новий гуманізм), що пропонували суспільству підтримання родинних зв'язків, повагу до державних інститутів влади, наслідування традицій, невтручання в життя особистості, але вже як система цінностей, що на державному рівні буде підтримувати існуючий соціальний порядок, сповідувати святість приватної власності та економічної свободи.

- Висвітлено появу у другій половині ХХ століття в обох країнах нової ідеологічної моделі - неоконсерватизму. Неоконсерватизм – це синтез ідей, методів, уявлень, підходів до вирішення соціально-економічних і політичних проблем, що виник на базі ідеології консерватизму, а також неолібералізму (економічна складова неоконсерватизму), мав жорстку зовнішньополітичну концепцію, спрямовану на світове лідерство, орієнтуючись на пріоритет інтересів правлячої еліти в економічному внутрішньому житті країни та світове економічне лідерство.

- Доведено, що для впровадження «тетчеризму» та «рейганоміки» як політики соціально-економічної реалізації неоконсервативної ідеології у Великій Британії та США використовувалися схожі методи та засоби. Мінімізації ролі держави в житті індивідуума та в економіці, скорочення соціальних програм, пільгове оподаткування для корпорацій, приватизація всіх сфер економіки, каральна політика щодо профспілок, біль-менш однаковий підхід для наведення ладу в бюрократичному апараті, а саме: скорочення персоналу та фінансування державного апарату.

- З'ясовано, що у зовнішньополітичній діяльності неоконсервативна ідеологія реалізовувалася таким чином: використовуючи силовий чинник, США прагнули досягти світової гегемонії, а Велика Британія – посилити можливість впливу в світовому співтоваристві для вирішення питань економічного зростання та престижу. Обидві країни намагалися нав'язати свою модель устрою суспільства іншим країнам і здійснювали політику активного антикомунізму. Неоконсервативна зовнішньополітична концепція відрізнялася від консервативної тим, що замість лідерських претензій США поставили за мету досягти гегемоністських позицій – здійснювати необмежену експансію, впроваджувати власні цінності та економічну модель устрою в інші держави.

- Досліджено, що одним з найбільш важливих практичних факторів, що визначав особливий характер відносин США і Великобританії, було їх ядерне співробітництво. Британія здійснювала свій зовнішньополітичний курс у фарватері політики США і при цьому отримувала найпередовіші технології, не витрачаючи своїх коштів. Ще одним позитивним чинником союзницьких відносин

була участь Англії в НАТО, що надало їй впевненості у захищеності країни від ядерної загрози комуністичного світу. Для США існування НАТО та участь в ньому країн Західної Європи стало фактором підсилення американського лідерства в цьому регіоні. Західноєвропейським країнам таке співробітництво забезпечувало захист від експансії комуністичної ідеології.

- Виявлено специфіку союзницьких відносин, які розкрилися під час військових конфліктів, у яких брали участь Велика Британія та США: конфлікт Великої Британії з Аргентиною через Фолклендські острови у 1982 р., конфлікт 1983р. між США та Гренадою, бомбардування Лівії у 1986р. Під час усіх конфліктів Велика Британія та США підтримували один одного. Це було демонстрацією ідеологічної єдності цих двох країн, збіг їх поглядів на світовий порядок та засоби вирішення міжнародних проблем.

Основний зміст і положення дисертації викладені в публікаціях:

1. Спільне і відмінне в ідеології неоконсерватизму у Великій Британії та США// Сумська Старовина. – 2007. - №21/22. – С.72-78.
2. Еволюція ідеології американського консерватизму до 80-х рр. ХХ ст. // Вісник КНУ ім.Тараса Шевченка. Історія. – 2007. – Вип.91-93.-С.43-46.
3. Практичне втілення в соціальне-економічне життя США ідей неоконсерватизму //Національний прогрес України: історичні, духовні, соціально-політичні передумови та пріоритети: Збірник наукових праць.– Миколаїв,1997.- С.26-31.
4. Неоконсерватизм: традиції та сучасні тенденції розвитку. // Вісник КНУ ім.Тараса Шевченка. Історія.-1997.-Вип.36.-С.117-126.

Публікації, що додатково відображають основні положення дисертації:

1. Роль неоконсервативної ідеології в розробці та запровадженні моделі суспільства. / Міжнародна наукова конференція. Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій (20-21 лютого 2008 р.)/Тези доповідей. – Суми, 2008. – Секція 1. – С.48-49.
2. Економічні засади демократичного суспільства. // 3-тя Міжнародна наукова конференція. Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними (22-24 червня 2006р.)/Тези доповідей. – Суми, 2006. – Том 2. – С.20-22.
3. До питання про передвиборчу боротьбу неоконсерваторів Великої Британії (1979, 1983, 1987 років) // Вісник Сумського державного університету. – №2(6). – 1996. – С.158-161.
4. Британсько-американські взаємовідносини у 80-х роках ХХ ст. // Тези доповідей науково-теоретичної конференції викладачів, співробітників, аспірантів та студентів СумДУ з соціально-гуманітарних проблем. – Суми, 1995. – С.23-24.

Анотація

Панченко Ю.В. «Історія і практика неоконсерватизму Великої Британії та США часів урядів М.Тетчер і Р.Рейгана» – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський національний університет ім.Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

У дисертації досліджено процес виникнення, розвитку становлення та втілення в життя неоконсервативної ідеології у провідних країнах світу Великої Британії та США. Неоконсервативна ідеологія в цих країнах виникла у другій половині ХХ століття і була реалізована неоконсервативними урядами М.Тетчер та адміністрації Р.Рейгана у 80-ті роки ХХ століття. На базі залучення до наукового обігу нових документів простежено процес реалізації в практичне життя неоконсервативних теоретичних положень. Показано діяльність урядів неоконсерваторів Великої Британії та США з реформування соціально-економічного та зовнішньополітичного напрямів суспільного життя країн – «тетчеризм», «рейганоміка». Проаналізовано спільні та відмінні риси в ідеології неоконсерватизму обох країн, а також політики тетчеризму та рейганоміки.

Ключові слова: консерватизм, неоконсерватизм, Велика Британія, США, М.Тетчер, Р.Рейган, тетчеризм, рейганоміка, холодна війна, зовнішня політика.

Аннотация

Панченко Ю.В. История и практика неоконсерватизма Великобритании и США времен правительств М.Тэтчер и Р.Рейгана. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

Данная диссертация рассматривает проблемы истории неоконсервативной идеологии, проблемы практической реализации теоретических принципов неоконсерватизма в жизнь ведущими странами мира - Великобританией и США в 80-х годах XX столетия. Такое историческое явление как неоконсерватизм рассматривается в данной диссертации начиная с его теоретической базы, фундамента, а именно с консервативной идеологии, которая прошла долгий путь от разрозненных постулатов к мощной идеологии. Анализируя, сравнивая эволюционное развитие английской и американской версий консерватизма, в диссертации исследуются и особенности зарождения неоконсервативной идеологии в этих странах. Уделяется внимание теоретическим основам неоконсервативной идеологии, основным тезисам, которые впоследствии были реализованы правительствами М.Тэтчер и администрациями Р.Рейгана. Исследование истории консерватизма и его обновленной версии позволяет более глубоко изучить процесс реализации теории неоконсерватизма в практическую жизнь Великобритании и США. Дается оценка политике, которая была предложена неоконсервативными правительствами М.Тэтчер в Великобритании, т.е. тэтчеризму, и администрациями Р.Рейгана в США - рейганомике. Поиск общего и различий в тэтчеризме и рейганомике позволил более глубоко осветить сущность неоконсерватизма. Для этих же целей отслеживалась деятельность правительств неоконсерваторов Великобритании и США относительно реформирования социально-экономического и внешнеполитического направлений жизнедеятельности своих стран.

Ключевые слова: консерватизм, неоконсерватизм, Великобритания, США, М.Тэтчер, Р.Рейган, тетчеризм, рейганомика, холодная война, внешняя политика.

Annotation

Panchenko Yu.V. History and Practice of Neo-conservatism in of Great Britain and USA under the governments of M.Thatcher and R.Reagan. Manuscript.

The thesis on obtaining candidate's degree on historical sciences speciality 07.00.02. - World history. - Kyiv National Taras Shevchenko University, - Kyiv, 2008.

The research deals with the origin, development and realization of neoconservative ideology in the leading countries in the second half of the XXth century and was realized by M.Thatcher neoconservative governments and R.Reagan administrations in the 80s.

There has been studied the process of introducing neo-conservative theory into practice, this being done on the basis of the documents having become available for scientific analysis lately. There have also been analyzed the activity of the neo-conservative British and American governments aimed and reforming their socio-economic development and foreign policy, the so-called "thatcherism" and "reagonomics", the features these phenomena have incommon and their differences as well as the similarities and differences in the neo-conservative ideologies of both countries.

Keywords: conservatism, neoconservatism, Great Britain, USA, M.Thatcher, R.Reagan, thatcherism, reagonomic, cold war, foreign policy.

Підписано до друку	Формат 60x90/16. Папір ксероксний
Друк офсетний.	Гарнітура <i>Times New Roman Cyr.</i> Друк офс.
Обл. – вид. арк. 0,9.	Ум. друк. арк. 1,1.
Наклад 100 прим.	Замовлення №

Видавництво СумДУ. 40007, м.Суми, вул.Р.-Корсакова, 2.

СвідоцтвоДК №3062 вид 17.12.2007 р.

Друкарня СумДУ, 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2